

YMPÄRISTÖN MONINAISET MERKITYKSET

YRJÖ HAILA

on Tampereen yliopiston ympäristöpolitiikan professori.

■ Ympäristöpolitiikka vakiintui uudeksi julkisen politiikan sektoriksi kutakuinkin täsmälleen 40 vuotta sitten, 1960-luvun jälkipuoliskolla. Sen vakiintuminen tuntuu nykypäivän näkökulmasta itsestään selvältä: oivallettiin, että julkinen valta on ”vastuussa ympäristön tilasta”, kuten yhdysvaltalainen politiikan tutkija ja prosessin aktiivinen osanottaja Lynton Caldwell totesi. Ympäristöpolitiikan vakiintuminen on monella tavoin ollut menestystarina. Lainsäädännön tiukentuminen ja hallinnon tehostuminen ovat tuottaneet tuloksekseen ympäristön tilan merkittävän paranemisen monella indikaattorilla arvioiden.

Taustalla on kuitenkin perustavampi ongelma: Onko ympäristön hyvän tilan arvioimiseksi pohjimmaisista kriteereistä näkyvillä olevia kriteerejä on helppo luotella: ilman, vesien ja maaperän puhtaus, ihmisten terveydentila, ja niin edelleen. Ne eivät kuitenkaan riitä, kun koetamme arvioida ympäristön merkitystä yhteiskunnallisen kehityksen mahdollisuuksille yleisluonteisesti.

Tässä kohden ympäristöhistoria tulee avuksi. Se tarjoaa ympäristöpolitiikan perustavien tavoitteiden hahmottamiselle empirian. Vain historialliset kehityskulut antavat

perusteen arvioida, mikä ympäristön merkitys on ollut yhteiskuntien kehitykselle.

Empiria on kuitenkin kaksitasoista, epäsuoraa. Ympäristöhistoria selvittää sitä, millainen merkitys materiaalisella ympäristöllä on ollut yhteiskunnalliselle kehitykselle, mutta se selvittää yhtä lailla sitä, millaisen merkityksen eri yhteiskunnat ja kulttuurit ovat ympäristölleen antaneet. ”Merkitys” on yhtäältä jotakin, mikä on, mutta toisaalta se on jotakin, mikä määritellään.

Tämän kahtalaisuuden kohdatessaan ympäristöhistoria on samassa asemassa kuin ympäristöpolitiikka. Ympäristöpolitiikan kohteena ei ole ympäristö sinänsä vaan *ongelmalliseksi koettu* ympäristö. Se, onko ympäristö ongelma vai ei, riippuu siitä, koetaanko ympäristön ja yhteiskunnan suhteessa olevan ongelmia vai ei. Historiallisesta näkökulmasta terveyden ja sairauden suhde on analoginen.

Ympäristöpolitiikan lähihistorian keskeinen piirre on ollut ympäristön tärkeiden aineiden poliittinen merkityksellistyminen, siis ympäristön politisoituminen. Kun riittävän monipuolinen joukko ympäristön tekijöitä politisoitui, käsite ”ympäristö” vakiintui niitä yhteen nivovaksi yleisnimeksi. Ympäristön politisoituminen koski yhteiskunnan ja ympäristön suhdetta kokonaisuudessaan. Suhde ei kuitenkaan ole missään suoranaisesti näköksillä. Ympäristön politisoituminen yleiskäsitteen tasolla tarkoittaa toisin sanoen sitä, että konkreettiset ja aistein havaittavat ilmiöt tulkitaan merkiksi jostakin syvemmästä, ei näköksillä olevasta ongelmasta, joka kaiken lisäksi projisoituu tulevaisuuteen. Nykyhetken ongelmien ja yhteiskunnan tulevaisuuden keskinäinen suh-

de muuttui kiistakysymykseksi. Käynnistyi väittely siitä, vaatiiko ongelmien ratkaiseminen syviä yhteiskunnallisia muutoksia, vai pysyykö yhteiskuntien kyky ratkaista tulevia ongelmia vaadittavalla tasolla automaattisesti, yleisen yhteiskunnallisen edistyneen ansiosta. Tämä erimielisyys on parhaillaan nähtävissämme ilmastonmuutosta koskevilla kiistoilla.

Ympäristöpolitiikan synnyn ja sitä edeltäneen, konkreettisia ympäristöongelmia koskeneen huolen välisen suhteen arviointi auttaa selvittämään ”merkityksellistymisen” kaksoisluonnetta, kuten tähän teemanumeroon sisältyvät artikkelit ja niiden taustana oleva tutkimustyö esimerkiksi vesiensuojelun historiasta tuovat havainnollisesti ilmi. Yhtäältä on totta, että ympäristö muodostui yleiseksi huolen aiheeksi vasta aivan äsken. Toisaalta on myös totta, että ympäristön pilaantumiseen liittyneistä teemoista oltiin aktiivisesti huolestuneita jo monia vuosikymmeniä varhemmin. Keskeinen tähän liitoskohtaan liittyvä kysymys on: Millä tavoin konkreettisia ongelmia koskeva huoli ja tietämys muuttuvat noita ongelmia ratkovaksi käytännölliseksi, vähitellen institutionalisoituvaksi toiminnaksi?

Pitkän aikavälin historia tarjoaa tähän kysymykseen toisenlaisen näkökulman. Kaikki yhteiskunnat ovat kautta aikojen tienneet, että niiden olemassaolon ehtoja määrittää niiden ulkopuolella oleva todellisuus, laajasti ja kokonaisvaltaisesti ymmärrettynä. Siis luonto. Luonto kiteytyy osittain kokemusmaailman piiriin sisältyviin ilmiöihin kuten vuodenaikojen kierrot ja vuosien välisten olosuhteiden vaihtelut. Niihin on ollut mahdollista sopeutua, yhteisöllisen tietämyksen ja sopeuttavien työmenetelmien kehittymisen myötä. Oman läntisen kulttuurimme vanhimmat moraaliohjeet liittyvät välttämättömyyteen sopeutua luonnon kiertoihin, alkupisteessä on Hesiodoksen *Työt ja päivät*. Luonnon kiertoihin sopeutuminen ei kuitenkaan antanut selitystä sille, mistä tämä nimenomainen riippuvuus on peräisin.

Olemme nykyisin olennaisesti Hesiodosta paremmassa asemassa sikäli, että tiedämme paljon maapallon vakautta ylläpitävistä geofysikaalisista ja biologisista uusiintumis-

kierroista. Lisäksi historia tarjoaa rikkaan aineiston siitä, millaisia rajoituksia nämä uusiintumiskierrot ovat asettaneet erilaisille yhteiskunnille. Me suomalaiset olemme erityisen etuoikeutettuja sikäli, että yksi ympäristöhistorian pioneereistä, Sven-Erik Åströmin *Natur och byte* (Söderström & C:o, 1978) koskee omaa maataamme. Åström otti teoksensa perustaksi käsitteellisen innovaation ”ekologis-demografinen järjestelmä”. Hän loi teokselleen juonen siitä, millaiset rajat Suomen suljettu ekologis-demografinen järjestelmä asetti yhteiskunnalliselle kehitykselle aina 1800-luvun puoliväliin asti, jolloin se varsin äkillisesti avautui. Järjestelmän avautumisen teki mahdolliseksi voimistunut vienti (ja ”talousnationalismi” Markku Kuisman termin; *Metsäteollisuuden maa*, 1993). Viennin ansiosta taloudellinen modernisaatio puolestaan ulottui yhä laajemmalle maan sisäosiin, jatkona sille ”sisäiselle kolonisaatiolle”, jota jo hyödyn aikakaudella 1700-luvulla toteutetut talousuudistukset pohjustivat.

Suomessa toteutui samanlainen kehityskulku kuin muissakin eurooppalaisissa, vähitellen vakiintuneissa kansallisvaltioissa, joskin hiukan myöhemmin ja äkillisemmin. Sisäinen kolonisaatio tuotti kaikkialla sellaisia ongelmia, joita nykyisin kutsuisimme empimättä ympäristöongelmiksi. Kansakuntien vaurastumisen historia tuo myös ilmi toisen nykyisille ympäristöongelmille tyypillisen kysymyksen: mikä on tässä prosessissa ollut yhteiskuntien ”sisäpuolen” ja ”ulkopuolen” suhde? Talousnationalismin ja sisäisen kolonisaation keskinäinen liitto tuotti ratkaisuksi: hyödyt sisään, haitat ulos.

Tämän logiikan havaitseminen palauttaa meidät pohtimaan niitä perimmäisiä ongelmia, joita ympäristöpolitiikan tavoitteiden ja kriteerien määrittely tänä päivänä kohtaa. Onko haittojen ulkoistamisen logiikka edelleen voimissaan? – Kuka luulee, ettei olisi? Voiko haittojen ulkoistamisen logiikka jatkua vielä pitkään? – Kuka kuvittelee, että voisi? Mitä siis on tehtävä? Tähän kysymykseen emme tiedä vastausta, mutta sen tiedämme, että yhteiskuntien ja niiden olemassaoloa määrittävien ympäristötekijöiden keskinäisestä suhteesta on kysymys. ■